

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه علمی زبان شناسی و زبانهای خارجی

عنوان پایان نامه :

بررسی نامگذاری در شهر سنندج از دیدگاه زبانشناسی اجتماعی

پژوهشگر : سید انور اسدی

استاد راهنما : جناب آقای دکتر بهمن زندی

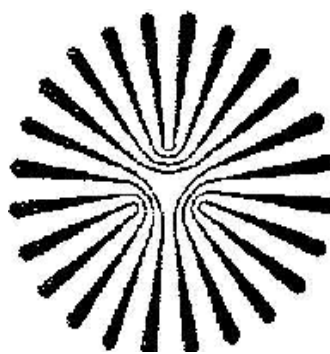
استاد مشاور : جناب آقای دکتر سید مهدی سمایی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته (زبانشناسی) همگانی

تیر ماه ۸۹ - ۱۳۸۸

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

تصویب پایان نامه

پایان نامه / رساله تحت عنوان : بررسی نامگذاری در شهر سنندج از دیدگاه زبانشناسی اجتماعی که توسط سید انور اسدی در مرکز پیام نور تهران تهیه و به هیات داوران ارائه گردیده است مورد تایید می‌باشد.

تاریخ دفاع : دوشنبه ۱۳۸۹/۵/۴ ساعت ۱۲ نمره : ۱۹/۲۵ درجه ارزشیابی : عالی

اعضای هیات داوران :

<u>امضاء</u>	<u>مرتبه علمی</u>	<u>هیات داوران</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>
	دانشیار	استاد راهنما	۱- دکتر بهمن زندی
	استادیار	استاد مشاور	۲- دکتر سید مهدی سمایی
	استادیار	استاد داور	۳- دکتر محمد رضا احمد خانی
		نماینده گروه آموزشی	۴- سرکار خانم دکتر غیاثیان
		نماینده تحصیلات تکمیلی	۵-
		نماینده مدیریت آموزشی و تحصیلات تکمیلی	۶-

تقدیرم به :

روح پاک پدر عزیزم

مرحوم سید محمود اسدی

که مرا به مکتب فرستاد و درس صداقت و آزادگی آموخت

و

مادر فوب و مهربانم

مرحومه سیده فاطمه حسینی

که هنوز کودک پنج ساله ای بودم وی پیشم از جهان فرو بست

تقدیم به :

همسر مهربانم "فریبا"

و

فرزندان دلبندم "آلان" و "آتنا"

تقدیر و تشکر

با سپاس بی پایان به درگاه پروردگار متعال که عنایت بی دریغش همواره روشنگر راهم بوده و الطاف بی کرانش درهای دانش را به رویم گشوده است. از استاد گرانقدر و محبوب جناب آقای دکتر بهمن زندی که مظهري از تلاش، صفا و صمیمیت و افتادگی و صلابت است و با اختیار نهادن اوقات گرانبهای فویش در طول نگارش این پایان نامه و به خاطر راهنمایی های ارزشمندشان کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم. همچنین از استاد مشاور گرانقدر و عزیزم جناب آقای دکتر سید مهدی سمایی صمیمانه قدردانی می نمایم. از استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمد رضا احمد فانی که زحمت مطالعه و داوری پایان نامه را تقبل فرمودند، کمال تشکر و امتنان را دارم. جهت رسم نمودارهای جداول، سرکار خانم مهندس جاهده تکیه فواه همکاری ارزنده ای داشتند که بدین وسیله از ایشان و کلیه عزیزانی که مرا به هر نوعی یاری دادند تشکر فراوان می نمایم. از همسر عزیزم به پاس زحمات بی دریغش که در طول دوران تمصیل همواره یار و همراه من بودند سپاسگزارم.

فصل اول: کلیات تحقیق

۲	..... ۱-۱-مقدمه
۲	..... ۱-۲- بیان مسئله
۳	..... ۱-۳-اهمیت و ضرورت تحقیق
۳	..... ۱-۴- اهداف تحقیق
۴	..... ۱-۵- قلمرو تحقیق
۴	..... ۱-۵-۱- قلمرو مکانی تحقیق
۵	..... ۱-۵-۱-۱- وجه تسمیه
۵	..... ۱-۵-۱-۲- قبل از اسلام
۶	..... ۱-۵-۱-۳- بعد از اسلام
۸	..... ۱-۵-۱-۴- اماکن تاریخی
۹	..... ۱-۵-۱-۵- طبیعت
۱۰	..... ۱-۵-۱-۶- زبان
۱۲	..... ۱-۵-۱-۷- مذهب
۱۲	..... ۱-۵-۱-۸- هنر
۱۴	..... ۱-۵-۲- قلمرو زمانی تحقیق
۱۴	..... ۱-۶- بیان سوالهای تحقیق
۱۵	..... ۱-۷- فرضیه های تحقیق
۱۶	..... ۱-۸- تعریف واژه ها ، مفاهیم و متغیرها

فصل دوم: چار چوب نظری تحقیق

۱۸	..... ۲-۱- مقدمه
۱۸	..... ۲-۲- پیشینه تحقیق
۱۸	..... ۲-۲-۱- پیشینه تحقیق در داخل کشور

۱۸	..... پیشینه تحقیق در خارج کشور..... ۲-۲-۲
۲۰	..... مبانی نظری تحقیق..... ۳-۲
۲۰	..... نام و نامگذاری..... ۱-۳-۲
۲۱	..... نام و نامشناسی..... ۲-۳-۲
۲۱	..... نام و دیدگاه دینی..... ۳-۳-۲
۲۲	..... جامعه شناسی زبان یا زبانشناسی اجتماعی..... ۴-۳-۲
۲۵	..... فرهنگ رسمی و غیر رسمی..... ۵-۳-۲
۲۶	..... هویت..... ۶-۳-۲
۲۷	..... نامگذاری و مؤلفه های هویت ملی..... ۷-۳-۲
۲۹	..... نامگذاری و مؤلفه های هویت محلی..... ۸-۳-۲
۳۲	..... نامگذاری و مؤلفه های هویت فراملی..... ۹-۳-۲
۳۳	..... نامگذاری و جنسیت..... ۱۰-۳-۲
۳۵	..... نامگذاری و استفاده از نام مشاهیر..... ۱۱-۳-۲

فصل سوم: روش تحقیق

۳۸	..... مقدمه..... ۱-۳
۳۸	..... روش تحقیق..... ۲-۳
۳۸	..... جامعه آماری..... ۳-۳
۳۹	..... روش و ابزار گردآوری داده ها..... ۴-۳
۳۹	..... روش تجزیه و تحلیل داده ها..... ۵-۳

فصل چهارم: یافته های تحقیق

۴۲	..... مقدمه..... ۱-۴
۴۲	..... بررسی داده های بدست آمده در سندج..... ۲-۴
۹۰	..... بررسی فرضیه ها و ارائه نتایج..... ۳-۴

فصل پنجم: نتیجه گیری ، بحث و پیشنهادها

۱۰۰	..... مقدمه..... ۱-۵
-----	----------------------

۱۰۰	..... ۲-۵- تجزیه و تحلیل نتایج تحقیق
۱۰۱	..... ۳-۵- بحث و بررسی
۱۰۳	..... ۴-۵- محدودیت های تحقیق
۱۰۳	..... ۵-۵- پیشنهاد های بر گرفته از تحقیق
۱۰۴	..... منابع فارسی
۱۰۶	..... منابع انگلیسی
۱۰۷	..... منابع اینترنتی

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۳	جدول ۱- مشاغل سندج .....
۴۵	جدول ۲- معابر سندج .....
۴۷	جدول ۳- مدارس سندج .....
۴۹	جدول ۴- جمع بندی کلی (مشاغل ، معابر و مدارس) .....
۵۱	جدول ۵- مشاغل (طبیعت) .....
۵۳	جدول ۶- معابر (طبیعت) .....
۵۵	جدول ۷- مدارس (طبیعت) .....
۵۷	جدول ۸- جمع حوزه ها از لحاظ طبیعت .....
۵۹	جدول ۹- مشاغل (جنسیت) .....
۶۱	جدول ۱۰- معابر (جنسیت) .....
۶۳	جدول ۱۱- مدارس (جنسیت) .....
۶۵	جدول ۱۲- جمع حوزه ها از لحاظ جنسیت .....
۶۷	جدول ۱۳- مشاغل (هویت) .....
۶۹	جدول ۱۴- معابر (هویت) .....
۷۱	جدول ۱۵- مدارس (هویت) .....
۷۳	جدول ۱۶- جمع حوزه ها (هویت) .....
۷۵	جدول ۱۷- مشاغل (مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا) .....
۷۷	جدول ۱۸- معابر (مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا) .....
۷۹	جدول ۱۹- مدارس (مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا) .....
۸۱	جدول ۲۰- حوزه ها ، مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا .....
۸۲	جدول ۲۱- فرا حوزه رسمی مقوله ها .....
۸۴	جدول ۲۲- فرا حوزه رسمی از لحاظ طبیعت .....
۸۵	جدول ۲۳- فراحوزه رسمی از لحاظ جنسیت .....
۸۷	جدول ۲۴- فرا حوزه رسمی (هویت) .....
۸۹	جدول ۲۵- فرا حوزه ی رسمی ، مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا .....

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۴۴.....	نمودار ۱- مشاغل سنندج .....
۴۶.....	نمودار ۲- معابر سنندج .....
۴۸.....	نمودار ۳- مدارس سنندج .....
۵۰.....	نمودار ۴- جمع بندی کلی (مشاغل ، معابر و مدارس) .....
۵۲.....	نمودار ۵- مشاغل (طبیعت) .....
۵۴.....	نمودار ۶- معابر(طبیعت) .....
۵۶.....	نمودار ۷- مدارس (طبیعت) .....
۵۸.....	نمودار ۸ - جمع حوزه ها از لحاظ طبیعت .....
۶۰.....	نمودار ۹- مشاغل(جنسیت) .....
۶۲.....	نمودار ۱۰ - معابر (جنسیت) .....
۶۴.....	نمودار ۱۱ - مدارس (جنسیت) .....
۶۶.....	نمودار ۱۲- جمع حوزه ها از لحاظ جنسیت .....
۶۸.....	نمودار ۱۳ - مشاغل (هویت) .....
۷۰.....	نمودار ۱۴- معابر (هویت) .....
۷۲.....	نمودار ۱۵- مدارس (هویت) .....
۷۴.....	نمودار ۱۶- جمع حوزه ها(هویت) .....
۷۶.....	نمودار ۱۷ - مشاغل (مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا) .....
۷۸.....	نمودار ۱۸ - معابر (مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا) .....
۸۰.....	نمودار ۱۹ - مدارس (مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا) .....
۸۱.....	نمودار ۲۰ - حوزه ها ، مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا .....
۸۳.....	نمودار ۲۱- فرا حوزه رسمی .....
۸۴.....	نمودار ۲۲ - فرا حوزه رسمی از لحاظ طبیعت .....
۸۶.....	نمودار ۲۳ - فراحوزه رسمی از لحاظ جنسیت .....
۸۸.....	نمودار ۲۴- فرا حوزه رسمی (هویت) .....
۸۹.....	نمودار ۲۵- فرا حوزه ی رسمی ، مشاهیر گذشته گرا و معاصر گرا .....

چکیده

هدف از پژوهش حاضر دستیابی به ماهیت «نامگذاری» در شهر سنندج، مرکز استان کردستان ایران و تحول آن در سده ی اخیر بوده است. انتخاب سنندج به عنوان قلمرو مکانی تحقیق، این بود که دارای ویژگیهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خاص خود و همچنین محل سکونت نگارنده می باشد. بررسی نامگذاری در حوزه های مشاغل، معابر، و مدارس از دیدگاه زبان شناسی اجتماعی انجام گرفته است. نامگذاری مانند هر عمل دیگر، در زمینه ی اجتماعی و فرهنگی معینی انجام می شود و از این مؤلفه تأثیر می پذیرد. روش انجام تحقیق، تحلیل محتوا بوده و روش و ابزار گردآوری اطلاعات هم مشاهده و اسنادی بوده است. جامعه آماری این تحقیق شامل ۴۰۷۷ نام، ۲۸۱۰ مغازه، ۷۳۳ معبر و ۵۳۴ مدرسه بوده است که به صورت تمام شماری انتخاب شده اند. نوع تحقیق هم کاربردی است. نتایج این پژوهش نشان داد که: الف) در نامگذاری مشاغل به عنوان فراحوزه غیر رسمی (۱) عامل اجتماعی نامگذار برای مشاغل، صاحبان آن حرفه ها می باشد. ب) جهت نامگذاری حوزه مشاغل در شهر سنندج بیشتر از اسامی انسانی استفاده شده است. ج) در بررسی متغیر جنسیت، نامگذاری در شهر سنندج بیشتر شامل اسامی مردانه می باشد. د) نامگذاری در شهر سنندج در زیر مقوله مشاهیر، معاصر گراست. ه) نامگذاری در حوزه مشاغل در زیر مقوله مشاهیر به هویت محلی گرایش بیشتری دارد. و) در مقوله طبیعت حوزه مشاغل، نامگذاری به زیر مقوله گیاهی گرایش دارد. ب) در نامگذاری معابر و مدارس به عنوان فراحوزه رسمی (۱) عامل اجتماعی نامگذار، شهرداری، شورای شهر و اداره آموزش و پرورش است. ج) در حوزه معابر و مدارس، نامگذاری به مقوله انسانی گرایش دارد. د) از لحاظ متغیر جنسیت، نامگذاری در شهر سنندج در این دو حوزه بیشتر اسامی مردانه استفاده شده است. ه) نامگذاری در فراحوزه ی رسمی در زیر مقوله مشاهیر، به هویت ملی گرایش دارد. و) در فراحوزه ی رسمی نامگذاری در شهر سنندج، مشاهیر معاصرگرا بیشترین آمار را به خود اختصاص داده است. ز) در مقوله طبیعت این حوزه ها، نامگذاری به زیر مقوله زیستی گرایش دارد.

واژگان کلیدی: نام گذاری، نامشناسی، زبان شناسی اجتماعی، جامعه شناسی زبان، هویت ملی،

فرهنگ رسمی، فرهنگ غیررسمی

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

در این فصل پس از بیان مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق و همچنین اهداف تحقیق، در مورد قلمرو مکانی و زمانی تحقیق مطالبی ذکر می شود. قلمرو مکانی تحقیق شهر سنندج است چرا که دارای ویژگیهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خاص خود و همچنین محل زندگی محقق می باشد. سپس به بیان سؤالهای تحقیق پرداخته می شود. پس از بیان فرضیه های تحقیق نیز، تعاریف برخی از واژه ها و مفاهیم مورد مطالعه آورده می شود.

۱-۲- بیان مسئله

در این تحقیق قصد ما این است که توصیف دقیقی از عمل نامگذاری رسمی و غیر رسمی در شهر سنندج را ارائه نماییم تا به کمک مطالعه ی داده های زبانشناختی، بخشی از فرهنگ رسمی و غیر رسمی این شهر را معرفی کنیم. با توجه به اینکه انتخاب نام^۱ در حوزه های مشاغل، معابر و مدارس یک امر اجتناب ناپذیر است، لذا بررسی موضوع اهمیت پیدا می کند و جهت کمک به سیاست گذاران شهری و همچنین گروه های زبان شناسی دانشگاهها و بسیاری از محل های دیگر امری ضروری است. اصولاً انتخاب نام و عنوان، خواه برای شخص و خواه برای یک نهاد^۲ و یا واحد صنفی، یک رابطه اثرگذاری متقابل با فرهنگ عمومی جامعه دارد.

از یک سو این کار تحت تأثیر فرهنگ عمومی^۳ جامعه بوده، به عبارت دیگر سلیقه و دید انتخاب کنندگان عنوان، تحت تأثیر فرهنگ شکل گرفته است که بدین لحاظ می توان آن را به عنوان شاخصی برای بررسی سطح تمایلات و سلیقه و رجحانهای فردی در جامعه بکار گرفت. از سوی دیگر، مجموعه عناوین و نامها به دلیل تکرار زیاد در طول زندگی، در شکل گیری فرهنگ افراد مؤثر هستند. همانگونه که عدم دقت در کاربرد لغات و اصطلاحات نامناسب و بیگانه در زندگی روزمره می تواند تهدید کننده سلامت فرهنگ عمومی باشد، عدم دقت در انتخاب نام نیز به دلیل همین تکرار و برخوردهای زیاد در زندگی روزمره می تواند اثر منفی داشته باشد.

اصولاً نامها بطور اعم کلمات قراردادی هستند که ساکنین کره زمین از هزاران سال پیش، آنها را صرفاً برای تشخیص و تمیز افراد و اشیاء اطراف خود بوجود آورده اند. در جوامع بشری انسانهایی که سادگی و بی پیرایگی نسلهای گذشته خود را حفظ کرده اند معمولاً آن دسته اسامی را بر روی مکانها، اشیاء و مفاهیم مختلف گذارده اند که به نحوی مبین کیفیت آن مکانها، اشیاء و یا مفاهیم

¹ . name selection

² . institution

³ . common culture

مختلف می باشند. بخش مهمی از لغت هر سرزمین، اسامی و نام هاست. « نام، چهره ای چند جانبه دارد جنبه قوی آن در باز ساختن خطوطی از جامعه شناسی و مردم شناسی ادواری است». (نخعی، ۱۳۴۹).

نام هایی که بر فرد یا مکانی گذاشته می شود بر اجتماع هم تاثیر گذاشته و منعکس می شوند. و البته می توان در این زمینه، روی ارزش های گوناگونی تمرکز نمود از جمله: ارزش های سنتی و خانوادگی، دینی مذهبی، تاریخی و قومی، اجتماعی، معنوی، سیاسی - میهنی، زیبایی، خیالی و غیره.

جامعه ما در برگیرنده اقوام مختلف با فرهنگ، آداب و رسوم و گویش های خاص خود است. بدین لحاظ منطقی است که تمایلی طبیعی به استفاده از عناوین با گویش های محلی وجود داشته باشد، البته افراط در استفاده از این عناوین ممکن است فضایی نامأنوس در جامعه پدید آورد و باعث تضعیف وحدت ملی گردد.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

بررسی نام شناختی در مشاغل، معابر و مدارس از این نظر دارای اهمیت می باشد که می تواند زمینه ای برای مطالعات در حوزه ی زبان و فرهنگ باشد. تکیه بر اهمیت نام گذاری، پرداختن به توضیح و اوضحات است چرا که "نام" یعنی نماینده و هویت دهنده به انسان و هویت داشتن نه تنها حق انسان است بلکه حق جمیع مخلوقات است. تا جایی که تاریخ روایت می کند بوده اند مللی که در جریان حوادث از میان رفته اند و جز نام - آن هم به حمایت تاریخ - چیزی از آنها بجای نمانده است. به اعتقاد نگارنده برای کشور در حال رشدی که تا حدی از بندهای گوناگون استعمار فکری و فرهنگی رهایی یافته، تألیف و تنظیم و در نهایت تصفیه منابع فرهنگی از ضروری ترین و اصلی ترین وظایف نسل موجود در زمان حاضر است.

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق این است که مشخص گردد نام گذاری مشاغل، معابر و مدارس در شهر سنندج چه گرایشی دارد. در این تحقیق تلاش شده است که موارد ذیل به تفصیل بررسی گردند:

۱-۴-۱- بررسی نام گذاری مشاغل غیر رسمی در شهر سنندج از لحاظ جنسیت^۱ و همچنین از لحاظ هویت محلی^۲، هویت ملی^۳ و هویت فرا ملی^۴.

۱-۴-۲- بررسی نام گذاری معابر توسط شهرداری و شورای شهر از این نظر که مشخص گردد به چه نوع جنسیتی بیشتر گرایش دارد و همچنین از لحاظ هویت محلی، ملی و فرا ملی چگونه است.

۱-۴-۳- بررسی نام گذاری مدارس شهر سنندج با توجه به نوع جنسیت و گرایش هویتی و چگونگی توجه به مشاهیر محلی، ملی و فراملی.

۱-۵- قلمرو تحقیق

۱-۵-۱- قلمرو مکانی تحقیق:

پژوهش حاضر به چگونگی نامگذاری در شهر سنندج از لحاظ زبان‌شناسی اجتماعی می‌پردازد. بررسی نامگذاری در مورد سه حوزه‌ی مشاغل، معابر و مدارس می‌باشد.

شهر سنندج مرکز استان کردستان در فاصله ۵۱۲ کیلومتری غرب شهر تهران و از لحاظ جغرافیایی تقریباً در مرکز استان قرار گرفته است به طوری که به جز شهر سقز و بانه با سایر شهرها همسایه می‌باشد. شهر سنندج بر اساس برآورد سال ۱۳۸۵ با جمعیتی معادل ۴۱۹،۷۵۰ نفر پرجمعیت‌ترین شهر استان محسوب می‌گردد.

از لحاظ وضعیت طبیعی و اقلیمی، سنندج یک شهر کوهستانی با آب و هوای سرد کوهستانی است که دارای تابستانهای ملایم و زمستانهای نسبتاً سرد می‌باشد. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۴۸۰ متر و متوسط بارندگی آن بیش از ۵۰۰ ملیمتر در سال است. شهر سنندج به دلیل وضعیت خاص توپوگرافی یکی از شهرهای زیبای ایران است، به طوری که پیرامون این شهر از کوه‌های زیبا و بلند و داخل شهر به صورت تپه‌هاور از تپه‌های متعددی تشکیل شده است، و برفراز هر تپه‌ای منظره‌ای زیبا از شهر نمایان است تعدادی از این تپه‌ها مانند توس‌نودر، تپه‌روسی، تپه شرف‌الملک و .. از لحاظ تاریخی و مذهبی با اهمیت می‌باشند و همچنین کوه زیبای آبیدر، کوه کوچک‌ریش (سنگ سیاه) در دو طرف شهر، زیبایی بیشتری به این شهر داده‌اند در حاشیه شرقی شهر رودخانه قشلاق جاری است که بر زیبایی هرچه بیشتر شهر افزوده است مردم مناطق کردنشین شهر سنندج را «سنه» می‌گویند و در

1. gender

2. local identity

3. national identity

4. international identity

واقع سنندج معرب واژه مرکب «سنه‌دژ» می‌باشد «سنه» در فرهنگ لغات اوستایی به معنای شاهین و عقاب است هرچند که در مورد واژه سنه تعاریف دیگری نیز وجود دارد.

سراسرنمای سنندج از آبدر

۱-۱-۵-۱-وجه تسمیه :

در گذشته به جای شهر سنندج فعلی شهری به نام «سیر» وجود داشت که این کلمه در فارسی به معنای «سی‌سر» است. سنندج (سنه یا سنه دژ) که از شهرهای کهن و مقدس است به آیین مهر و زردشت در این بخش ایران باز می‌گردد. ارتباط این شهر و نواحی مجاور آن با اساطیر پهلوانی آریایی از اهمیت و قدمت این شهر حکایت می‌کند. شهر جدید سنندج در دوره صفوی و در روزگار شاه صفی در سال ۱۰۴۶ هجری قمری توسط «سلیمان‌خان اردلان» پایه گذاری شد.

۱-۱-۵-۲-قبل از اسلام :

شهر در قدیم روی تپه بزرگی در کنار رودخانه قشلاق به نام «پیالکه توش نوذر» قرار داشته است. شهر کهن «سنه‌دژ» در اثر زلزله و هجوم مغول ویران شد و تا زمان صفوی به صورت دهکده‌ای به حیات خود ادامه داد. مرکز حکومتی این شهر پس از ویرانی، به قلعه حسن‌آباد منتقل شد. قلعه حسن‌آباد که دژی ساسانی بود، نزدیک این شهر واقع بود و همواره به عنوان پادگانی برای حمایت از این شهر عمل می‌کرد. قلعه حسن‌آباد بر فراز تپه‌ای به ارتفاع ۴۰۰ متر در جنوب روستایی به نام حسن‌آباد قرار گرفته‌است. به گفته‌ی باستان‌شناسان در جنگ‌های ایران و روم از این منطقه به نام

یکی از بزرگ ترین دژها و پایگاه‌های مبارزه برای ایرانیان بوده‌است. این قلعه آثار دوران اشکانیان و ساسانیان می‌باشد و به نام مرکز حکومت غرب ایران کنونی بهره گیری می‌شده‌است. در نزدیکی قلعه حسن آبادگورستان عصر آهنی که بیشتر آثار عصر آهن ۲ و ۳ را که حدود ۱۲۰۰ تا ۸۰۰ قبل از میلاد است در بر دارد. آثار همراه اسکلت ها قطعات آهنی و مفرغی و سفال نخودی و خاکستری که مشخصه این دوره‌است می‌باشد. از جمله نکات قابل توجه فک بیشتر مجسمه جدا شده و سر یکی از اجساد در داخل ظرفی قرار داشت. اجساد شیوه ی تدفین مشخصی ندارند و به همه ی صورتها از جمله طاق باز و چمباتمه‌ای (جنینی) گور سنگی و ساده و مرکب و تدفین ثانویه می باشند.

۱-۵-۱-۳- بعد از اسلام :

سندج مدت چهار قرن تحت حکومت حکام موروثی خاندان اردلان بود که نسبت خود را به ساسانیان می‌رسانیدند. خانواده اردلان، به جز یک وقفه کوتاه، در سراسر دوره صفوی قدرت را در دست داشته اند.

در سال ۱۱۴۶ هجری قمری، پس از یک دوره هرج و مرج، «خسروخان اردلان» (ملقب به کبیر) در سال های ۱۱۶۸ تا ۱۲۴۰ هجری قمری در سندج مستقر شد. از سال ۱۲۱۴ تا ۱۲۴۰ هجری قمری «امان الله خان اردلان» (کبیر) پسر «خسروخان» در سندج حکومت کرد که در این مدت اصلاحات زیادی برای آبادانی و عمران شهر سندج به عمل آمد. امان الله خان کبیر، پسری به نام «خسروخان ناکام» (ناکام، چون جوان مرگ شد. تولد ۱۲۰۵، وفات ۱۲۴۰) داشت. او به خاطر توانایی اش در سواد و ادبیات، مشهور و زبانزد بود. پس از او در زمان پسرش «رضا قلی خان»، جنگ و منازعات در میان خانواده اردلان گسترش پیدا کرد. برادر او «امان الله» (معروف به غلامشاه خان) در سال ۱۲۶۵ تا ۱۲۸۴ حکومت کرد که آخرین وارث حکومت اردلان ها در کردستان بود.

سنه پیش از سال ۱۰۴۶ هجری قمری روستای کوچکی بود که طایفه‌ای به نام زرین کفش در آنجا به زندگی می‌پرداختند. تاریخ نگاران نیای این خاندان را که به لهجه ی کردی «کوش زرین» گفته می‌شود را به طوس نوذر پهلوان نامدار شاهنامه نسبت می‌دهند. زرین کفشها دارای کلوت (کلاه) و شلایی (پارچه ای سیاه که به گونه‌ای ویژه به دور کلاه پیچیده می‌شد) بودند و کفشهای گلابتون دوزی شده به پا می‌کردند که نشان شاهزادگی بوده، که به دلیل پوشیدن همین کفشها به زرین کفشها نامزد شدند.

شهر سنندج تقریباً در نیمه ی اول قرن یازدهم بنا شده است و به همین دلیل، جغرافی‌نویسان بعد از اسلام از این شهرذکری نکرده‌اند، گرچه این شهر جدیدالبینان است، اما چند گور بیش از نهصد ساله در قبرستان شیخان و وجود مدفن امامزاده پیرمحمد، و مدفن حضرت هاجر خاتون، در این شهر، همگی دلیل بر قدمت تاریخی آن است.

در سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ شهر سنندج اهمیت خود را در مقام حاکم نشین منطقه از دست می داد. با روی کار آمدن رضاشاه حکومت مرکزی توانست تا اندازه ای امنیت را در سر تا سر ایران تأمین نماید. در این زمان سنندج به عنوان مرکز سیاسی و اداری استان کردستان و مهمترین و بزرگترین شهر استان مطرح بود.

پس از انهدام قلعه حسن آباد، در سال ۱۰۴۶ هجری قمری در زمان حکومت شاه صفی، «سلیمان خان اردلان» پسر «تیمورخان اردلان» از بستگان مورد اعتماد شاه صفی به کردستان آمد، مرکز ایالت کردستان را از حسن آباد به سنندج انتقال داد و شهر سنندج را در محل روستای سینه پی نهاد و دژ حکومتی را بر بالای تپه‌ای به بلندای ۲۰ متر در کنار روستای سینه که امروزه به باشگاه افسران معروف است ساخت و در بیرون و پیرامون آن دژ، خانه، گرما به و بازار و مسجدی ساخت و یک رشته کاریز نیز در دشت «سرنوی» پی نهاد و آب آنرا به شهر و میان قلعه آورد. دژی را که «سلیمان خان» بنا نهاد «سینه دژ» نامید که بر اثر گذشت زمان و تلفظ‌های گوناگون به «سینه دج» و سپس «سنندج» دگرگون شد. بنای اصلی آن از زمان خسروخان اول تا امان الله خان اول اردلان طول کشید. «حسنعلی خان اردلان»، حاکم سنندج در سال ۱۱۱۶ هجری قمری در میان قلعه ی حکومتی چند تالار و عمارت بنیان می‌کند و سپس مسجد و مدرسه‌ای بزرگ در شهر سنندج بر پا می‌کند که دو منار بلند داشته‌است. این دو منار یک صد سال پا بر جا بود که در زمان «امان الله خان اردلان» حاکم قدرتمند کردستان که مردی سخت مذهبی و تندرو بود از جای در آمد و به جای آن مسجد و دو منار و باغی به نام فردوس ساخت.

«امان الله خان اردلان» قلعه ی حکومتی را گسترش می‌دهد و تالاری بزرگ در آن می‌سازد و کف آنرا به گونه‌ای نیمه شفاف مفروش می‌کند. سپس تالار دیگری می‌سازد و تصویر پادشاهان بزرگ جهان همچون ناپلئون، امپراتور فرانسه و الکساندر تزار روسیه و چند تصویر از جنگهای بزرگ و نامدار را بر دیوار نقاشی می‌کند. در دوره ی رضاخان یادمان‌های با ارزش دژ به دست «علی محمد بنی آدمی» ملقب به شریف الدوله از بین رفت. حوض مرمرینی که از سنگ یشم در دوره ی «امان الله

خان اردلان» ساخته شده و در دژ به کار رفته بود به تهران فرستاده شد و در کاخهای رضا خان به کار رفت. این دژ از نوع دژهای کاخهای حکومتی بود، همچنین به دلیل اینکه در کوهستان ساخته شده بود به دژهای کوهستانی شبیه بود. این بنا که به دوره صفوی باز میگردد دارای ویژگیهای شیوه‌ی اصفهانی میباشد. برای حفاظت از قلعه‌ی حکومتی و منازل خوانین و حکام، دیواری بر گرد قلعه کشیده شد و ۴ دروازه به نامهای قلعه چوارلان^۱ (رو به غرب)، سرتپوله^۲ (رو به شمال)، عبد العظیم (رو به قبله) آقا رحیم (رو به شرق) ساخته شد. این دیوار به همراه ۴ دروازه محله‌ی میان قلعه را تشکیل میداد.

۱-۵-۱-۴- اماکن تاریخی :

دولت صفوی توجه خاصی به شهر سنندج به عنوان مرکز ایالت کردستان اردلان داشت همین مسئله موجب شد که زمینه حضور هنرمندان و معمارانی برجسته از اصفهان به این شهر فراهم گردد و در نتیجه معماری سبک اصفهانی که با اقلیم سنندج هم‌همخوانی و انطباق داشت به طور چشمگیری در این شهر گسترش یافت و عمارات با شکوهی از جمله کهن دژ و ساختمان‌های داخل آن و بازار سنندج با پلانی مستطیل شکل که کاملاً تحت تاثیر معماری بازار پیرامون میدان نقش جهان اصفهان بود ساخته شد، یکی از زیبا ترین چهار باغ‌هایی که در ایران پس از چهار باغ اصفهان ساخته شد، چهار باغ سنندج در شمال بازار بود، این چهار باغ در دوره قاجار به محله مسکونی چهار باغ تبدیل شد؛ البته تاثیر سبک معماری اصفهان در دوره زندیه و قاجاریه هم تداوم یافت و چهار باغ و عمارت خسرو اباد که یکی از چهار باغ‌های زیبای ایران است در جنوب غرب سنندج ساخته شد که اکنون عمارت خسرو اباد و بخشی از چهار باغ آن باقی مانده است .

از عمارت و خانه‌های تاریخی شهر سنندج می‌توان به عمارت خسروآباد متعلق به خسروخان اردلان، عمارت مشیر دیوان، عمارت امجدالاشراف، عمارت وکیل الملک، عمارت احمدزاده، عمارت سرهنگ آزموده اردلان، عمارت ملا لطف الله شیخ الاسلام، عمارت ملک التجار، مجموعه عمارت شیخ محمد باقر غیائی، عمارت سالار سعید (موزه سنندج)، عمارت آصف وزیری (خانه کرد)، خانه پیر مرادی، خانه معمار باشی، خانه آیت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی، خانه گله داری و خانه مجتهدی اشاره کرد.

^۱ . Chwarlan

^۲ . Sar Tapolah